

КОГНІТИВНІ АСПЕКТИ МОВНОЇ КОНЦЕПЦІЇ В. ФОН ГУМБОЛЬДТА

У сучасному науковому лінгвістичному суспільстві існує досить теорій мовного глотогенезу, часто суперечливих. Людство, починаючи з часів античності, шукає відповіді на питання про походження мови в теоріях про «правильність іменувань», а також в двох антагоністичних напрямках: «фесей» і «тесей». Перша з яких вже відстоювала біологічний, природний характер мови, а друга стверджувала свідомий, артифіціальний характер появи мови в соціумі, що не пов'язаний з сутністю речей. Ці доктрини продовжували існувати в європейській лінгвістиці досить довгий проміжок часу, вони не втратили своєї актуальності і в середньовічний період, а також в епоху Відродження і Просвітництва, аж до початку ХІХ століття.

Підсумком розвитку теоретичних досліджень в даному напрямку стала концепція В. фон Гумбольдта, засновника теоретичного мовознавства, якому вдалося побачити і встановити зв'язок між мовою і мисленням, розкрити протиріччя, що існує між цими явищами, і віднести їх до антиномій, створюючи філософію мови. Активне використання ресурсів не тільки індоєвропейських мов, а й давньоєгипетської, японської та інших мов світу надзвичайно розширили межі лінгвістичної науки, послужили фундаментом глибоких досліджень, що залишаються актуальними і в наш час.

Згідно з ідеями В. фон Гумбольдта, мовні здібності, закладені в мисленні, є сутнісною специфікою людини, а мова визначається як «інтелектуальний інстинкт». Необхідно відзначити, що в концепції лінгвіста простежуються наукові установки двох великих мислителів того часу. Перше місце належить Й. Г. Гердеру, продовжуючи дослідження якого, В. фон Гумбольдт наполягає на єдності розвитку мислення і мови в антропогенезі та говорить про неправильний підхід до розгляду проблеми походження мови виключно в мовознавчому руслі. Другим є І. Кант, чий безсумнівний вплив на світогляд В. фон Гумбольдта покладено в основу концепції лінгвіста про «внутрішню форму мови». І. Кант виділяв три форми пізнання: чуттєвість, свідомість і розум, де чуттєвість – це область відчуттів, свідомість відповідає за формування понять і суджень, тоді як розум являє собою сукупність умовиводів. Априорні судження І. Кант виокремлює особливо, тому що вони важливі для визначення антиномій. За переконанням І. Канта, за допомогою априорних форм розуму різні чуттєві сприйняття знаходять єдність, вища форма якого полягає в єдності самосвідомості.

В. фон Гумбольдт вбачає в свідомості особливий початок і, дотримуючись вчення І. Канта, робить спроби з'ясувати причини виникнення мовного різноманіття та за допомогою теорії априорних понять пояснює єдність окремих мов, так само як і єдність загальнолюдської мови. В. фон Гумбольдт стверджує: «Створення мови обумовлено внутрішньою потребою людства.

Вона не тільки зовнішній засіб спілкування людей в суспільстві, але закладена в природі самих людей і необхідна для розвитку їх духовних сил і становлення світогляду ... « (Переклад наш – О. С.) [Алпатов 2018: 59]. «Мовотворча сила в людстві» постійно тяжіє до бездоганності, що і пояснює єдність закономірностей у розвитку всіх мов. Цікавим є співвідношення, яке висловив В. фон Гумбольдт, між досягненнями цивілізації і розвитком мови: «так звані примітивні і некультурні мови можуть мати у своєму устрої видатні цінності, і дійсно мають їх, і не буде нічого дивного, якщо виявиться, що вони перевершують в цьому відношенні мови більш культурних народів» (Переклад наш – О. С.) [Алпатов 2018: 60]. Безсумнівно, вчений визнає існування більш-менш досконалих мов, але вплив розвиненості суспільства на мову не завжди співвідноситься на користь останнього.

Необхідно відзначити і вплив філософії Ф. В. Шеллінга і Г. В. Гегеля на погляди В. фон Гумбольдта. Ф. В. Шеллінг працював над затвердженням філософії природи або натурфілософії. В основі його поглядів полягає ідея єдності духу і природи та поняття абсолютного розуму. За Ф. В. Шеллінгом, сама природа позбавлена свідомості, але вона є попередником виникнення свідомості в людині, перехід до якого здійснюється через ряд зростаючих ступенів розвитку. У свою чергу Г. В. Гегель у праці «Феноменологія духу» не вбачає ні в матерії, ні в свідомості первинного початку. Його бачення когнітивного процесу полягає в наступному постулаті: «Мислення – це об'єктивна сутність незалежна від самої людини, першоджерело всього існуючого. Первісна тотожність, що утворює субстанціональну основу Світу, є тотожністю буття і мислення, в якому, однак, спочатку існує відмінність між об'єктивним і суб'єктивним, але саме ця відмінність існує лише в мисленні» (Переклад наш – О. С.) [цит. по Амірова, 2005: 294]. За Г. В. Гегелем, лише завдяки мисленню, відкинувши все зайве даному процесу, є можливим досягнення надзвичайного розвитку людства.

Взявши за основу концепції цих двох філософів, В. фон Гумбольдт пояснює не тільки явища індивідуальних культурних цінностей різних народів, наявність різноманіття мов, але і диференціацію форм взаємодії мови і мислення, врівноважуючи їх за значимістю. Він також не вбачає первинної суті ні в мові, ні в мисленні. Вчений розглядає мову як діяльність духу, мислення. Пояснюючи природу мови та її співвідношення як вид людської діяльності, розмірковуючи про взаємодію духу, мови і мислення, лінгвіст приходять до наступних висновків:

«1. Сутність мислення полягає в рефлексії, тобто в розмежуванні того, хто мислить і предмета мислення.

2. Щоб рефлектувати, дух повинен на мить зупинитися в своєму просуванні, об'єднати уявне в єдність і, таким чином, подібно до предмету, протиставитися самому собі.

3. Побудовані таким чином єдності він порівнює потім один з одним, і розділяє, і з'єднує їх знову за своєї потреби.

4. Сутність мислення полягає в роз'єднанні свого власного цілого; в побудові цілого з певних фрагментів своєї діяльності; і всі ці побудови взаємно об'єднуються як об'єкти, що протиставляються мислячому суб'єкту.

5. Ніяке мислення, навіть найчистіше, не може здійснитися інакше, ніж в загальноприйнятих формах нашої чуттєвості; тільки в них ми можемо сприймати і запам'ятовувати його.

6. Чуттєве позначення єдностей, з якими пов'язані певні фрагменти мислення для протиставлення їх як частин інших частин великого цілого, як об'єктів суб'єктам, називається в найширшому сенсі слова мовою.

7. Мова починається безпосередньо і одночасно з першим актом рефлексії, коли людина з темряви пристрастей, де об'єкт поглинений суб'єктом, пробуджується до самосвідомості – тут і виникає слово, а також перше спонукання до того, щоб раптово зупинитися, озирнутися і визначитися» (Переклад наш – О. С.) [Гумбольдт 1984: 301]. Даними постулатами лінгвіст дає визначення сутності мислення, говорить про його взаємини з духовними поняттями і світом чуттєвого сприйняття. За словами вченого, мова зароджується в людській самосвідомості, що відкидає суб'єктивне, а розвивається як біологічний, природний організм, природно існуючий об'єкт, тому й існує така велика кількість відмінностей в культурах, що виникли впродовж історичного розвитку національних угруповань. На основі вчення В. фон Гумбольдта розвиваються три напрями в мовознавстві: біологічний (А. Шлейхер), психологічний (Х. Штейнталь, О. А. Потєбня) і логіко-граматичний (Ф. Ф. Фортунатов, В. Уїтні, Г. Пауль).

Таким чином, мовна концепція В. фон Гумбольдта розставила певні орієнтири в лінгвістиці, дозволивши вперше в аспектах антропоцентризму визначити напрямки у вирішенні питання про людську цілісність, що представлена триединою формулою: людина, мова, мислення. Дослідження цієї тріади особливо активізувалися в сучасній лінгвістиці, її вивченню присвячені роботи С. А. Бурлак, А. Вежбицької, М. С. Corballis.

ЛІТЕРАТУРА

1. Алпатов В. М. Історія лінгвістичних вчень. Москва, 2018. 452 с.
2. Амірова Т. А., Ольховіков Б. А., Рождественський Ю. В. Історія мовознавства. Москва, 2005. 672 с.
3. Гумбольдт В. фон. Вибрані праці з мовознавства. Москва, 1984. С. 301-302.